

A döntés napja

Debreczeni Tibor

(megtervezett drámajáték az epikus színjáték dramaturgiai nyomvonalán²⁷)

Előzmény:

Az inspirációt *Jonothan Neelands* könyvéből kaptam. A lényeg: ismerjük a hős egy döntését. Ezt közli a tanár a hallgatókkal. És még három szűkszavú információt; mi történt a szereplővel a döntés napján. A többit deduktív módon, visszafelé pörgetve az eseményeket, a közösségnek kell kitalálnia: ki ez a figura, mit miért tesz. Megállapodnak abban is, hogy a hős életének drámai fordulatait jelenetekben elevenítik meg. A tanár nem is rendezőként, nem is szakértőként, hanem az elbeszélést írók partnereként és narrátorként van jelen.

A foglalkozás létrehozásában a Nagykőrösi Református Tanítóképző első évfolyamának hallgatói vettek részt.

Pedagógiai szándék:

Mivel a *döntést* magát a tanár találja ki, remélheti, hogy az annak nyomán kialakuló epikus, rögtönzések játék az élet vezetésére vonatkozó tünődéseig is eljuttatja a tanulókat.

A drámaórán alkalmazott eszközök:

1. A tanár közli a döntést, és azt a három eseményt, ami a hőssel történt aznap.
2. A társaság nagyobbik része részt vesz az elbeszélés alkotásában, alakítja a szereplők sorsát, s játéku-
kat instruálja is.
3. Ki a főhős, kik a mellékszereplők, azt a tanulók jelölik ki.
4. A tanár az epikus drámaszerkezetben a narrátor. A szerep fontos, ő mondja el mindazt, amit a sze-
replők nem játszanak el.
5. Kialakítják a megjelenítés helyszíneit, és a játék színi eszközeit. Ezek: monológ, dialógus.
6. A játék után megbeszélés következik.

Tünődés

Egy történetben, bármennyire egyéni vagy kollektív fantázia teljesítménye, mindenképpen benne van az írók, történetmondók, kitalálók élet- és társadalmi tapasztalata, szellemisége.

Ugyanez a történet, amely át van itatva közvetlenül vagy közvetve személyességgel, ha az írói, dra-
maturgiai elrendezettségben épül, valamilyen szinten műalkotás.

A konkrét döntés, amit a tanár közöl

Egy II. éves főiskolai hallgató egy áprilisi napon, a vizsgák előtt egy hónappal benyit a tanulmányi osz-
tályra és közli, hogy kimarad a főiskoláról.

Amit a tanár ezen kívül még a tanulók tudomására hoz: a főiskola egyházi fenntartásban működik. A
hallgató nem tanulmányi okok miatt távozik. A hős említett napjáról még a következőket adja meg:

- a) reggel kap egy expressz levelet,
- b) délelőtt beszél a barátnőjével,
- c) délben egyik tanárával.

Hogy közben és utána mi történik vele, arról nincs tudomásunk.

Mint ahogyan arról sincs, hogy ki írta a levelet, miről szól, továbbá miről beszél a barátnőjével és a taná-
rával. És nem ismerjük ennek a hallgatónak a nevét és a nemét sem. Amiként arról sincs tudomásunk,
hogy ki ő, miféle családból, milyen nevelő környezetből érkezett.

Meg kell tehát formálnunk egy embert, megjelenítenünk egy napját.

Múltjából, jelleméből, s az utolsó nap eseményeiből indokoltan kell következnie fenti döntésének. A
döntés napját kell végigjárni.

²⁷ Debreczeni Tibor *Drámaórák* című, megjelenés alatt álló könyvének részlete.

A tanár az olvasóhoz

Mi végett találta ki a tanár éppen ezt a döntéshelyzetet? Kitalálhatott volna mást is. Kapcsolhatta volna más korok figuráihoz, regényhősökhöz is akár, de történelmi sorsfordulók valós vagy elképzelt szereplőihöz is. Hogy mégis ekként választott, annak magyarázata talán csak ennyi, hogy itt és most református tanító-hitoktató elsős hallgatóit tudva-látva maga előtt, úgy gondolhatta, hogy egy, a saját életükhöz közeli történés jobban érdekelheti őket, könnyebben készíthet azonosulásra, mintha tanulmányaikhoz igazodó témát választ. Változó korunkban mi sem izgalmasabb, mint mai (leendő) értelmiségieket szóra bírni egy képzelt, ám lehetségesen valós szerephelyzetben; mint vélekednek magukról, korunkról, életükről. (Az elképzelés bevált. Friss rezgésű óra emléke maradt meg a foglalkozást vezető pedagógusban).

A felkínált és elfogadott döntés, hogy az ifjú hallgató II. évesen önként elhagyja az iskolát, meghökkentette őket. Ilyen ugyanis az intézmény rövid életében még nem fordult elő. Maguk sem juthattak még gondolatban sem ilyen elhatározásra, hiszen örültek, hogy felvették őket. Ezt a döntést – látszott a reagálásukon – igencsak drámainak tartották. Valószínű, hogy sorsfordítónak is. És elképzelték – ilyen sokkoló helyzetben az ember nem is tehet mást, mint elképzeli -; ha én kerültem volna, vagy kerülnék ilyenféle szituációba, ugyan mi mindennek kellett volna vagy kellene azt megelőznie.

A tanár pontosan erre számított, hogy a váratlan s drámai erejű közlés elindítja az asszociációs folyamatot partnereiben.

És ha elindítja, akkor felszínre is jutnak a lélektani, szociális és társadalmi motivációk. Akkor viszont megvan a lehetősége annak is, hogy egy árnyalt és tanulságokban gazdag drámaóra szülessék.

A foglalkozás lépéseit előre megbeszéljük

- a) A csoport kisebbik része szerepet vállal, nagyobbik fele segíti a történet kibontakozását, mégpedig ötleteivel, gondolataival, élményeinek közlésével. Elhatározzák, hogy a figura-alkotásban és a szituációkban a cselekvés és döntés elsőbbségét a szereplőnek adják meg. A kiegészítés és a pontosítás viszont mindenki joga.
- b) Miután önkéntes vállalással a szerepek kiosztódnak, megkezdődik a figura-teremtés, a döntést előkészítő események tartalmi feltöltése, a főhős lelkiállapota, belső mozgásának rögzítése, a mellékszereplők karakterizálása. Ez többnyire beszélgetés és vita folyamatában születik meg, kisebb részében előzetes, spontán improvizációban. A tanár szerepe ekkortájt annyi, hogy irányítja a beszélgetést, és kinagyítja azokat a mozzanatokat, megállapításokat, amelyek lényegesnek tetszenek, és amelyeket közösen elfogadhatnak.
- c) Szükség van-e újabb szituációs epizódok beiktatására, többre annál, mint amennyit a tanár előzetesen bejelölt? (A mi esetünkben a hallgatók kiegészítették az eredendő eseménysort újabbakkal. Fontosnak találták, hogy a hős reggel fél 8-kor találkozzék a lelkész tanárral, és hogy délután kapjon még egy levelet attól a kedvenc pedagógustól, akivel találkozót beszélt meg.)
- d) Megállapodnak abban, hogy noha az említett döntést érdemben befolyásolja mindaz, amit az utolsó napon él át a hős, de kell, hogy előzményei legyenek döntésének. Valaminek már érlelődnie kellett a megelőző időkben is. Az tehát lehetetlen, hogy arról a lelkiállapotról, amellyel eléri a döntés napját, ne essék szó. A hősnek élnie kell a *monológ* lehetőségével.
- e) A tanár fenntartja magának a narrátori szerepkört, úgy véli hogy a szituációk közötti időkben szólal meg, és kommentálja a történetet, a főhős esetleges vívódását, előkészítheti a következő akciót, befolyásolni is tudván ezzel a történetet hogyanját. Ezt még akkor is jó megtenni, ha az előzetes beszélgetés során minden lényeges mozzanatban megállapodnak. A finomítás lehetősége egyrészt, és a figyelemfelhívás másrészt ily módon a kezébe adatik.
- f) Újrajátszásra is sor kerülhet – állapodnak meg, ha valaki szükségét érzi. Bárki kérheti az egyes jelenetek – narrátori jelenlét és a monológok is beleértendő – pontosítását, tárgyalását. Ilyenkor a javaslattevő instruálja a játékosokat.

A leírása következik mindannak, ami a drámaórán történt

- a) Nem kívánjuk, hogy a kínlódás verejtékszagát megérezze az olvasó, ezért csak a munkafolyamat letisztult változatát közöljük. A szöveg a tanár stilizálásával kerül papírra.
- b) A játék előtt még határozni kellett, hogy fiú legyen-e a főhős, vagy leány? Elővettek egy pénzdarabot, fej vagy írás, feldobták. Leány lett a szereplő. Csiszár Klára vette magára a húszéves főiskolás jelmezt. Önként, természetesen.

Aztán elkelték a mellékszerepek is. Hősnőnknek nevet kellett választania, hogy ily módon is tudatosodjék benne, nem önmagát kell eljátszania. Az anyakönyvezés eredménye: előttünk ült Joó Eszter. Ki is ez a Joó Eszter? Hogy és hol élt azt megelőzően, hogy főiskolára került, s ide miért jelentkezett?

(Joó Eszter alakját a csoport formázza meg, s mindenek előtt maga Joó Eszter. Joga van mindig elsőnek szólni mindenekről. A tanár maga is csak kérdésekkel segít, legfeljebb visszakérdez és rögzít. Az ismeret, amit a hősnőnél felhalmozott a csoport, a későbbiek során mind beépül a figura jellemébe, így motíválva döntését. Még akkor is beépül, ha a dialógusokban és a monológokban ezekről konkrétan nem esik szó.)

Joó Eszter előélete:

Joó Eszter vidéki városkában nevelkedett, szolid, kistisztviselő család olykor melengető, olykor ridegebb közegében. Jóval idősebb bátyja már családos, és az ország másik felében élnek. Kapcsolata apjával felületes, anyjához kötötték mindig is melegebb érzelmi szálak. Talán azért, mert többször ápolta betegeskedései során. Középiskolás társai egynémelyikével ha volt pajtási viszonyban. Igazi barátnője sem akadt. A fiúval, akivel együtt járt, éppen szakított az érettségi tájékán. Mély érzelmek nem szántottak bennük. Lekoptak egymásról.

Templomba járó protestáns családból jött. Vallását természetes állapotként élte meg. Lelki katarziszra vágyott, de ez nem adatott meg neki. Az egyházi fenntartású képzőbe is azért jelentkezett, mert valamiféle nagy élményben reménykedett. Fészekmeleg együttlétekre és testvériesült barátságokra. A tanulás maga nem vonzotta. Pedagógusi hivatástudat sem.

c) Akikkel Eszter találkozik a döntés napján:

A portás: jovialis férfi, szeret kedélyeskedni. Eszter csinos, székszepiles hölgy. „Kinyílik utána” János bácsi szeme.

A lelkész: markáns és határozott férfi. A protestáns lét számára nemcsak hit, de életforma is. Pontosnak és keménynek kell lenni. A kötelesség mindenek előtt. A lelkigondozás is kötelesség. De más is, pl. a konventhez menni tárgyalásra.

Klári, a barátnő: Kedveli Esztert, mivel neki mindig mindent elmondhat. És meg is teszi. De ő maga a másik gondja-bajára nem nyitott. Eszterére sem.

Török Tamás: a főiskola tanára; szuggesztív személyiség. 35 éves. Egyedül él, úgy tudják, nőtlen. A lányok szeme rászegeződik, amikor beszél. Eszterrel az átlagosnál is meghittebb beszélő kapcsolatban van. Sok az érzelmi-lelki átjárás közöttük.

Kimaradok²⁸

(A kollégiumi szoba ágyait székek jelzik. Félig elnyújtózva rajta; ez a fekvés állapota. A többi helyszín is jelzések. A narrátornak az is a szerepköréhez tartozik, hogy leírja a miliőt, ahol a cselekmény zajlik.)

Narrátor: 1993. április 14-én Joó Eszter, mint hetek óta már, korán ébred. Rosszul alszik. Hajnalban kiveri a verejték, úgy érzi, kevesebbet ver a szíve. Ijedten kinyitja a szemét. Látja a három lányt a három ágyon. Alszanak. Boldogok, a lelki szegények – irigykedik. Ám elhessenti magától a gonoszgó gondolatokat, és mint hajnalonta eddig is, magával beszél. Maga sem veszi észre, hogy belső monológja mikor siklik át imába.

Eszter: Bár aludnék! De ébredek. Mindig csak ébredek. De mire? Ma is mire? Megyek az órákra. Egyik ilyen, másik olyan. Felszedek itt is valamit, meg ott is. Barázdásabb lesz az agyam. De mit kezdek a barázdás agyammal, ha magammal sem tudok mit kezdeni? Mit keresek ebben a szobában? Mi közöm ehhez a három lányhoz? És a többiekhez? Képeket vágok, barátságosat, hogy ne lássák; nem örülök ennek az egésznek, amiben vagyok. Amiben langyosan vagyok. Uram, Te mondd, kiköpöm a langyosat az én számból.

Hát köpj ki Uram, s fordíts akár szembe is magammal! Bocsáss meg, mert magam sem tudom, mit beszéllek. Tanár urat, őt is megkérdem, mondja meg, langyos vagyok-e, helyemen vagyok-e? És ma óránk is lesz vele!

Narrátor: S hogy erre gondolt, órája lesz Török tanár úrral, kissé megnyugodott. Csendben kiszállt az ágyból, s csakhamar az asztalhoz ült. Aztán – gondolta – sétálok egyet, mielőtt beérnék a reggeli áhítatra. Gyorsan elkészítette magát, és máris lent volt, nyitotta a kollégium kapuját.

²⁸ Ezt a címet is adhatnánk az epikus szerkezetű életjátéknak. (D. T.)

Portás: Eszterke! Eszterke! Várjon csak! Levele van! Expressz. Nemrég hozták. Nincs rajta feladó. Biztosan a fiúja.

Eszter: Ugyan, János bácsi!

Narrátor: Eszter ránéz a borítékra, megismeri az anyja írását. Csak nincs valami baj! Idegesen feltépi a ragasztásnál, s előre megy néhány lépést, s állóhelyben olvassa.

Eszter: (*Hangosan olvassa a levelet*) Drága kislányom!. Ne ijedj meg, de megint ágnak estem. Kiírtak. Nagyon gyenge vagyok. A fehér véresejtek, tudod, szóval a szokásos. Meg a félelem, ami ezzel jár... Ölel, csókol édesanya.

Narrátor: Eszter magában is így szólította az anyját, édesanya. Ha otthon volt, főzött és takarított és fel-szolgált. Örült, ha segíthetett. Ilyenkor örült, hogy érezhette fontosságát, meg hogy szeretik és hálá-sak. Mondták is neki nem egyszer: te mintha jobban szeretnél adni, mint kapni! Az apja viszont gyű-lölte a házimunkát, meg a betegápolást is.

Eszter: Szegény édesanya! Rohanok pénteken haza, otthon maradok, amíg kell. Csak nagyobb baj ne le-gyen, Istenem! Csak nagyobb baj ne legyen!

Narrátor: Eszter megállt a parkban is. Rátört a sírás. Talán az ideges hajnali ébredések is tették, alig bírt megnyugodni. Már elkezdődött a reggeli áhítat, amikor az előcsarnokba ért.

Lelkész: Elkésett, Eszter! Csak nem aludt el? Jöjjön, még besurranunk!

Eszter: Ma reggel levelet kaptam otthonról. Beteg az édesanyám. Azért. És nem bírom.

Narrátor: Eszter a zsebkendője után nyúlt, ismét a könnyeivel küszködött.

Lelkész: Nyugodjon meg! Isten megnyugtatja. Most menjünk az áhítatra. És majd keressen meg! Ma Pestre utazom, de holnap beszélgethetünk!

Narrátor: Az áhítatot az évfolyamtársa tartotta. Ma nem tudott figyelni. Próbált imádkozni, de mindig arra gondolt, hogy édesanya otthon, betegen. Áhítat után a barátnőjét kereste, az egyetlen, akihez szo-rosabban kötődött. Klárinak ő volt ugyanis a lelki szemetesládája, ahogy mondták a többiek, de ő ettől boldog volt, mert azt tapasztalta, hogy amikor Klári kibeszéli magát, megnyugszik.

Eszter: (*Klárihoz*) Baj van, Klárrika! Beteg édesanya, és te tudod, hogy ez nála nem tréfadolog.

Klári: Nahát, de sajnálom! Akkor most bizonyára hazamész a hét végére!

Narrátor: Eszter nem szólt többet. Egyedül maradt a bánatával. Magába fordulva ült a Török tanár úr óráján is. Kifelé menet, óra után egymás mellé kerültek.

Török tanár úr: Mi baj, Eszterke! Észrevettem, hogy nem figyel. Történt valami?

Eszter: Történt, tanár úr, de ez most a szünetben nem mondható el. Kevés volna rá az idő.

Török tanár úr: Hát akkor találkozzunk délután két órakor a könyvtárban. Olyankor nincs ott senki, nyugodtan beszélgethetünk. Most tehát maga is, én is, órára! Viszontlátásra! (*Tanár el*)

Eszter: (*magában*) Kedves ez az ember. Valaki, aki végre meghallgat. Aki van. Aki nekem is van.

Narrátor: Eszter nagyon várta a két órát. Üldögélt a hallban, ebédelni sem ment. Fél kettőkor a barátnő-je, Klárrika futott be.

Klári: Képzeld, a Törökkel találkoztam a téren! Fogta két kisgyerek kezét és sietett. És neked küldi ezt a levelet. És hogy szóban is mondjam meg, ne haragudj, de nem tud jönni kettőre, mert az elvált felesé-ge valamiféle balhét csinált, és most itt vannak a gyermekei.

Narrátor: Eszter elsápadt. Hogy ő erről nem tudott, hogy neki erről nem szólt. És hogy ez örület és ki-bírhatatlan.

Eszter: Én egy senki és semmi vagyok. Én egy langyos vagyok. Nekem itt nincs helyem. Én itt senkinek fontos nem vagyok. Jaj! Jaj! Édesanya. úgy látszik, csak neked vagyok.

Narrátor: Joó Eszter elrohant a toalettre és öklendezve-szenvedve háynyi kezdett. Mintha minden, ami szorongatta, ki akart volna jönni belőle. Megkönnyebbült.

Eszter: (*hangosan magának*) Elmegyek. Kimaradok a főiskoláról.

Narrátor: És bement a tanulmányi osztályra, és megismételte, amit magának mondott; kimaradok a főis-koláról.

Joó Esztert nem értették. Joó Esztert sajnálták. Joó Eszter jó tanuló volt és szelíd. Bizakodtak is, majdcsak meggondolja magát, majdcsak visszajön.

Előadás után

a) Az előadás utáni megbeszélésen elemezték a látottakat. Megértették, miért kapott fontos szerepet a narrátor. Valaki azt mondta, mintha hangjátékot látott volna. Megértették azt is, hogy az általunk ki-talált történet mitől lett több egyszerű improvizációnál! Hogy tudniillik, dramaturgiailag építkeztek és

lélektanilag is. A konfliktusok sorozata vezetett el a döntésig, ami ebben az esetben a drámai megoldást is jelentette. Megfogalmazták, hogy az egyszerű történet metaforikus többletet kapott. Mivel Joó Eszter sorsa gondolatokat sugallt. Azt történetesen, hogy az ember félmegoldásokkal nem elégedhetik meg, hogy a csalódások olykor fontos felismerésekhez vezetnek; hogy az igazi értelmiség szolgálatra rendeltetett, és hogy ez a szolgálat kinél-kinél hajlama szerint más és más. Megfogalmazták, Joó Eszter hajnali monológjában a bibliai idézet, „a langyosat kiköpöm az én szájamból”, önmagában is metafora, de azzal, hogy a végén Joó Eszter a szorongását is kihányja magából, ezzel az életjáték maga is megemelkedik, és eljut egy olyan asszociációs szintre, amelyben már fellelhetők az esztétikai értéket is felmutató színjáték nyomelemei.

Tisztázták, hogy a mellékszereplők csak karakterként jelenhettek meg, s hogy ebben a dramaturgiai rendben ez törvényszerű.

- b) Eljátszadottak a hallgatók a gondolattal; mi lesz, hogy lesz? Miként alakul az élete szülöttüknek, Joó Eszternek?

És mert szerették őt, miként szülő a gyermekét, pozitív sorsot szántak neki.

Ilyeneket mondtak:

Anyját ápolva rádöbben, hogy az ő igazi hivatása: diakonisszának kell lennie.

Találkozik az igazival, szül őt gyermeket és levelezőn hitoktatói szakot végez.

Megtér, és egy zárt bibliaközösség tagja lesz.

Egy év kihagyással visszajön a főiskolára, most már azzal az elszánással, hogy nem várja, míg mások közelednek hozzá, hanem ő kezdeményez, hogy közösen, együtt alakítsanak az életükön, de még a főiskoláén is.

Szerkesztői jegyzet **A döntés napja című óravázlathoz**

Kaposi László

Az órát tervező drámatanár (*D. T.*) vázлата bevezetőjében *Neelands* nevét említi, mint ötletadót. Valóban, az ismert szakíró egyik könyvében²⁹ szerepel a sorsfordító esemény előtti *legutolsó nap* felidézésére vonatkozó konvenció.

Több olyan elem van még ebben az ismertetőben, amely akár az említett angol szakíró, akár mások óráiban, vázлатаiban is előfordulhatna: a résztvevők együtt teremtik meg a kontextust³⁰, vagyis közösen építenek fel egy figurát, közösen vázolják fel annak környezetét – emberit, anyagit, tárgyit.

Sok vonatkozásban fennáll a hasonlóság – *külső jegyekben*.

S ez a hasonlóság *megettévesztő* lehet – pontosan azért, mert csak a külső ismérveket vette át a szerző, és nem *lényegieket*: nem a gondolkodást, nem a szerkesztést...³¹ S mivel a vázlat a DIE-TIE-vel foglalkozó különszámban is szerepel, akár mintaként is értelmezhetnék az érdeklődők. Kötelességem tehát nem elhallgatni (bármennyire politikus lenne is) szakmai észrevételeimet.

A fenti ismertető a *Drámaórák* című kötetben jelenik meg, alcímként a szerző *megtervezett drámajátékot* ír – úgy vélem, jogos, ha drámaóráként értékelem. Aztán – előrehozom véleményem összegzését – rá kellett jönnöm, hogy ez egyrészt nem drámaóra, másrészt pedig semmiféle lényeges emberi probléma igazi megértéséhez nem visz közelebb. Egyoldalúan, ebből következően előítéletesen „vizsgál”, s így törvényszerűen megmarad a problémák felszínén (Gabnai Katalin – máskor, másnak mondott – kifejezését kölcsönözve: „tapicskol” a problémában.).

Néhány példa:

²⁹ Jonathan Neelands: *Structuring Drama Work* (edited by *Tony Goode*), Cambridge University Press, 1990

³⁰ Kontextus: a szereplők, a hely és az idő együttese.

³¹ Kissé félve írom le észrevételeimet... Ennek oka: az utóbbi idők (nem kevés eufémizmussal) „vihar egy pohár vízben” jellegűnek nevezhető, a személyeket és a személyeskedést sem kizáró – úgymond – drámapedagógiai szakmai vitái. (S ráadásul minden tiszteletem a szerzőé, aki a fenti óravázlatát, az eddigi gyakorlatnak megfelelően, beletehette volna az általa szerkesztett, soron következő DPM-be, de ő inkább megküldte azt a tematikus különszám szerkesztőjének, vállalva a kritikát.)